

Kültür Eğitimi ve Bulmacalar*

Cultural Education and Crosswords

Fadime TİKBAŞ APAK**

Dede Korkut, Aralık 2016/11: 121-126

Öz

Bizde olanı dünyaya vermek, başkasında olanı almak olarak tanımlanabilecek küreselleşme bir yandan kültürün yayılmasıyla ilgili olumlu bir etkiye sahipken diğer yandan tektipleştirici bir rol oynar. Oluşan olumsuzluğun önüne geçebilmek için toplumların sahip oldukları somut olmayan kültürel miraslarını bilmesi ve bu bilginin kuşaktan kuşağa aktarılması dolayısıyla kültür eğitimi önemli rol oynar. Günümüz dünyasında bu aktarım süreci kültürel endüstrinin de dâhil olduğu çeşitli yollardan topluma ulaşır.

Çalışmada üretim-aktarım ve tüketim ortamlarının yaygınlığı ve kolay/çabuk ulaşılabilirliğiyle bir kültür endüstrisi alanı olan bulmacalar kültür eğitimine bir araç olarak önerilir. Somut olmayan kültürel miras, bu mirasın korunması, kültür eğitimi, kültür endüstrisi ve bu iki kavramın kesişiminde bulunan bulmacalar üzerinde durulan konulardır.

Anahtar Kelimeler: Somut Olmayan Kültürel Miras, Kültür Eğitimi, Kültür Ekonomisi, Bulmacalar.

Abstract

Globalization can be defined as giving the world what we have and taking what they have. In the first place it has a positive effect on the spread of the culture but on the other hand it plays a unifying role. Knowing the intangible cultural heritage and transferring this knowledge from a generation to another hence cultural education plays an important role in order to prevent the negativity. In today's world, this transfer process involves various ways including the cultural industry.

In this study crosswords are recommended as a tool for cultural education because of their's production-transfer and consumption environments and easy / quick reachability. Intangible cultural heritage, protection of this heritage, cultural education, cultural industry and crosswords that at the intersection of these two concepts are emphasized points.

Key Words: Intangible cultural heritage, cultural education, cultural industry and crosswords..

Giriş

En basit anlamıyla "bizde olanı dünyaya vermek, başkasında olanı almak" olan küreselleşme (Oğuz, 2002: 11), kültürlerin toplumdan topluma kıtadan kıtaya yayılmasına olumlu katkı sağlarken, yarattığı kitle kültürü ile de kültürleri tek-tipleştirici bir rol oynamaktadır. Bu olumsuz etkiye karşı insanlığın "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller,

* Bu makale yazarın "Kültür, Eğitim ve Kültür Ekonomisi Kapsamında Bulmacaların İşlevleri" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar (Oğuz, 2013: 63)” anlamındaki somut olmayan kültürel miras olarak tanımlanan kültür varlığını koruması ve gelecek kuşaklara öğretmesi tarihsel bir sorumluluk olarak ortaya çıkmaktadır (Oğuz, 2013: 65).

Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültür Eğitimi

Tek tipleşmenin yerel ve ulusal kültürler açısından yarattığı tehdidi gören UNESCO 192 devletin katılımıyla 17 Ekim 2003 tarihinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni imzalamış; Türkiye, sözleşmeye 2006 yılında dahil olarak, sözleşmenin öngördüğü koruma yöntemlerine uyacağını taahhüt etmiştir(Oğuz, 2013: 61). UNESCO’nun 2005 yılında kabul ettiği Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi’nde ise kültürel ifade çeşitliliğinin kültürel endüstri alanında korunması öngörülmektedir (Oğuz, 2013: 111). Koruma terimi somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelir; buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması dahildir (Oğuz, 2013: 131). Somut olmayan kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması ifadesi kültür endüstrisine yapılan gönderme/vurgu olarak değerlendirilebilir. Hem Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi hem de Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesiyle kültürel mirasın kültür endüstrileri için bir tasarım belleği olarak değerlendirilmesi teşvik edilir (Özdemir, 2012: 16).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin on dördüncü maddesi eğitim, duyarlılık ve kapasitenin güçlendirilmesiyle ilgilidir. Söz konusu maddenin dördüncü numaralı alt başlığında ise bir önlem olarak bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak hususuna yer verilmiştir (Oğuz, 2013: 238).

16-17 Eylül 2010 tarihinde Antalya’da yapılan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Yaygın Ve Örgün Eğitimde Değerlendirilmesi Uluslararası Toplantısı” sonuç bildirisinde “Yaygın Eğitim ve Somut Olmayan Kültürel Miras” başlığı altında somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında yaşayan insan hazineleri programlarının ve bu programlarca desteklenen usta çırak ilişkisinin rolü; yetişkin insanlara çeşitli beceriler verilen kursların, hayat boyu öğrenme programlarının ve devlet birimleri veya sivil toplum kuruluşları tarafından açılan halk eğitim merkezlerinin; gazete, kitap, dergi, kaset, CD, DVD, internet, televizyon, radyo v.b. kültür endüstrisi alanlarının somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında rolü üzerinde durulmuş¹; somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında kadının, yaşayan insan hazinelerinin, kültür endüstrisinin, medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının rol ve katkılarının teşvik edilmesi tavsiye edilmiştir².

1 Nisan 2015 tarihinde İstanbul’da yapılan “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Örgün ve Yaygın Eğitim: Türkiye ve Afrika Deneyim Paylaşımı Yuvarlak Masa Toplantısı”nda ise örgün ve yaygın eğitim programlarının hazırlık ve uygulama süreçlerine ilgili toplulukların katılım durumları ele alınmış; elde edilen başarılar, sorunlar ve geleceğe yönelik öneriler; medya ve müzelerin somut olmayan kültürel mirasın eğitimindeki yeri ve rolü gibi sorular etrafında paylaşımlar yapılmıştır³.

Sözü edilen sözleşme ve toplantılar kültür eğitiminin sargın (informal) yönüne vurgu yapar ve film ve video oyunları; müzik, kayıtlı müzik piyasası, canlı müzik gösterileri, müzik sektöründeki yeni baskılar; kitaplar ve basın, kitap basımı, dergi ve gazete baskısını kapsayan kültürel endüstri kavramını işaret eder (Özdemir, 2012: 14).

¹ http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/ANTALYA_SOKUM.pdf, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

² http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/ANTALYA_SOKUM.pdf, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

³ <http://unesco.org.tr/dokumanlar/duyurular/sokumafrika.pdf>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

Kültür Eğitimi ve Bulmaca İlişkisi

Yazılı kültür ortamında süreli yayınlar, bulmaca kitapları, bulmaca sözlükleri; elektronik kültür ortamında televizyonlardaki bulmaca programları, bulmaca siteleri, bulmaca forumları; bulmaca yarışmaları aracılığıyla meraklılarına ulaşan bulmacalar üretim, aktarım ve tüketim ortamlarının genişliğiyle kültür eğitimine işlerlik kazandıracak bir kültür endüstrisi aracı olarak düşünülebilir. Böylelikle kültürel endüstri alanında kültür eğitimi yöntemi olarak işlev kazanabilir.

21 Aralık 1913 ilk bulmacanın ortaya çıkış tarihi olarak kabul edilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Arthur Wynne, New York World gazetesinin Pazar eki Fun'da bugün bilinen bulmaca özelliklerinin birçoğunu içeren bir "kelime-bulmaca"(word-cross) yayımlar⁴. İlk bulmaca kitabı 1924'te Simon ve Schuster Yayınevi tarafından yayımlanır(Allen, 1931: 165). 149 kişinin katıldığı Amerika'daki ilk kare bulmaca turnuvası New York Times gazetesi bulmaca editörü Will Shortz tarafından 1978 yılında düzenlenmiştir. Amerikan kare bulmaca turnuvası halen devam etmektedir⁵.

Türkiye'deki ilk bulmaca ise 1925 yılında Resimli Mecmua'nın dördüncü sayısında yayımlanmıştır. Derginin "Bilmeceler ve Zevkli Düşünceler Sahifesi"ndeki ilk bulmaca duyurusu şöyledir: "Son zamanlarda Avrupa'da büyük rağbet bulan kelime boyamacalarına Resimli Mecmua'da bir yer ayrılması hakkında birçok okurlarımızdan mektuplar aldık ve bu sayıdan itibaren de arzularını yerine getirdik. Kelime bilmecesi zevkli olduğu kadar da kolaydır. Yukarıdaki şekilde görülen beyaz murabbalara öyle harfler yazacağız ki sağdan sola yukarıdan aşağıya numara sırasıyla okunduğunda aşağıda sıra ile sorduklarımızın cevabı çıksın." (Resimli Mecmua, 1925, S.4, s.15).

Günümüzde yayımına ara verilen Sözbül uygulaması Türk Dil Kurumu tarafından 2010 yılının Mart ayında başlatılmış, uygulamaya üye olanların elektronik posta adreslerine her gün bir adet "Güzel Türkçe Bulmacası" gönderilmiştir⁶. Dönemin Türk Dil Kurumu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Haluk Akalın, Türkçenin kullanımında gördükleri en büyük sorunlardan birinin kişilerin Türkçenin söz varlığını kısıtlı kullanması olduğunu belirterek bulmacaların kelime bilgisini artırmak için önemli birer araç olduğunu etmiş; gazete ve dergilerin yayımladığı bulmaca eklerinin gördüğü ilgiden toplumun bulmaca çözmeye yönelik ilgisini gözlemlediklerini söyleyerek uygulamanın gerekçesini ortaya koymuş ve Türk Dil Kurumu olarak bulmaca tutkusunu Türkçenin lehine çevirmek için kullanma çabasında olduklarını dile getirmiştir⁷. 15 Mart 2010 tarihinde yapılan bir başka söyleşide Akalın'ın Güzel Türkçe Bulmacası'nın tahminlerinin üzerinde talep gördüğünü, Diyarbakır'dan Danimarka'ya bir ilgi patlaması yaşadıklarını bildirir⁸, Türk Hava Yolları'nın dergileri içinde en büyük ilgiyi Skylife dergisinin sekiz sayfalık bulmaca eki görür⁹, dünyaca ünlü bulmaca editörü Will Shortz, bulmaca eklerinin gazete satışlarında etkili olduğunu söylerken Türkiye'deki gazetelerin 4 sayfa bulmaca eki vermelerine dikkati çeker¹⁰. Bahsi geçen veriler bulmacaları barındıran uygulamaların büyük ilgiyle karşılanacağını göstermektedir.

Bulmacalar hem sözü edilen sözleşme ve toplantılarla teşvik edilen kültürel endüstri alanında bir kültür eğitimi aracı hem de aktarım ve tüketim ortamlarının genişliği ve ulaştığı kişi

⁴<http://www.crosswordtournament.com/more/wynne.html>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

⁵<http://www.crosswordtournament.com/>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

⁶ Türk Dil Kurumu, bulmacaları bir kitap halinde de yayımlamıştır: Güzel Türkçe Bulmacası (2011), Ankara: TDK Yayınları.

⁷<http://www.istanbulhaber.com.tr/tdkya-basvur-bulmacan-e-postana-gelsin-haber-30601.htm>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

⁸<http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/200995-tdknin-guzel-turkce-bulmacasi-tuttu>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

⁹ <http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/173696-thyden-dergi-atagi>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

¹⁰ <http://www.haberturk.com/yasam/haber/184347-dunyanin-en-zeki-insanlari-antalyada>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

sayısı dikkate alındığında kültür eğitimi sürecine işler bir yapı kazandırabilecek bir konumda iken bu özelliğinin göz ardı edildiği tespit edilmiştir¹¹. Derinleştirilebilecek bir kültür araştırmasıyla somut olmayan kültürel mirasın neleri barındırdığı hatırlanmalı, bulmacalara bu bilgiler yerleştirilerek bu yaygın tüketim ürününde her yaştan, meslekten, cinsiyetten kişiye tek bir kanaldan ulaşacak bir kültür eğitimi faaliyeti başlatılmalıdır. Böylelikle bu unsurların bilinirliği sağlanıp Türk somut olmayan kültürel mirasını yeni üretimlerde bir ilham kaynağı haline gelmelidir. Türk Dil Kurumu'nun kısır söz varlığını zenginleştirmek için geliştirdiği ve oldukça ilgi gören 'Güzel Türkçe Bulmacası', daha geniş kapsamda somut olmayan kültürel mirastan yeterince faydalanılamaması, bu kültürel kaynağa yeterince başvurulamaması, popüler alanda geleneksel kültürün kullanılamama sorunu ya da yine Akalın'a gönderme yapılarak söylenecek olursa 'kısır kültür mirası kullanımı' sorununa hazırlanacak bulmacalarla kısmen çare bulunmalıdır. Gazete, dergi ve internet sitelerinde yayımlanacak bulmacalar; Kültür ve Turizm Bakanlığı sitesinde yer alacak 'kültür bulmaca' köşesi yukarıda sözü edilen sorunların çözümünde 'hayata değer' ürünler olarak işlev kazanmalıdır.

Bu noktada Türkiye'de bilimsel bir altyapıya dayanmayan bulmaca hazırlamanın -bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak, kültürel endüstrinin teşviki, medyanın gücünden faydalanmak faktörleriyle birlikte- kültür eğitimi kapsamında yeniden ele alınması ve bu alana hizmet edecek bulmaca hazırlayıcılarının bilimsel bir ortamda yetişmesi gerekliliği ortadadır. Dünyada tek mezunu bulunan enigmatolojinin (bulmaca bilim), halkbilimi bölümü-anabilim dalı ders içeriklerine veya iletişim fakülteleri bünyesindeki gazetecilik, radyo ve televizyon, medya ve iletişim sistemleri ile kültür yönetimi bölümlerine dahil edilmesi hayli geniş bir tüketim ağı bulunan bulmacaları somut olmayan kültürel mirasın korunması bağlamında daha etkin bir şekilde kullanmayı sağlayabilir.

Sonuç

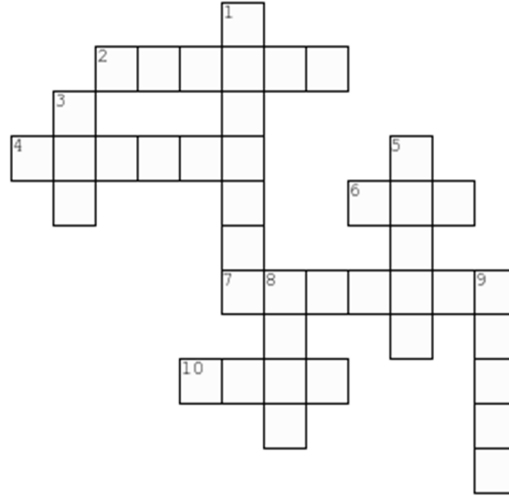
Somut olmayan kültürel mirasın korunmasının yollarından biri olarak daha önceki bölümlerde sözü edilen kültür eğitimi, mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol oynar. Somut olmayan kültürel mirasın aktarım yollarına dolayısıyla kültür eğitimine ilişkin günümüz koşulları göz önünde bulundurulduğunda kültür bilimcilerin yeni kanallar bulması bir gerekliliktir. Yaygın üretim/aktarım/tüketim ortamlarının varlığının tespitiyle akla gelebilecek kanallardan biri olarak çalışmada önerilen bulmacalar, kültür bilimciler için yeni bir uygulama alanı olarak işlev kazanmalıdır.

Tarafımızca hazırlanan somut olmayan kültürel miras kadrolarını içeren; gazete, dergi, televizyon ya da internet sitelerinde kullanılabilir bir bulmaca örneği ise şöyledir:

¹¹ Ayrıntılı veriler için bakınız: Fadime Tikbaş (2011). *Kültür, Eğitim ve Kültür Ekonomisi Kapsamında Bulmacaların İşlevleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kültür Bulmaca

Created with TheTeachersCorner.net [Crossword Puzzle Generator](http://www.theteacherscorner.net/CrosswordPuzzleGenerator/)

2. Yakutların güzellik tanrıçası

4. "Gökte biter, yere batar."

6. Evin ağacı olarak kabul edilen, evin saadetinin, mutluluğunun ve bereketinin sembolü ağaç

7. Dede Korkut Hikayeleri'nde geçen yaz kış karı erimeyen dağ

10. Masallarda bir dudağı yerde bir dudağı gökte şeklinde tasvir edilen masal kişisi

1. Eve kötü ruhların girmesini engellediğine inanılan bitki tohumu

3. Kapan. Bir deyimde de geçer.

5. İnsanların hayatını kontrol eden ve bir değişiklik olduğu zaman Tanrı Ülgen'e haber veren, sembolü ağaçkakan olan ruh

8. "Uzun uzanır, yeşil bezenir//Beyaz don giyer, arşa uzanır."

9. Türk halk anlatı geleneği içinde aşkı uğruna yanıp kül olan aşık

Cevaplar

1.Üzerlik 2.Ayızıt 3.Fak 4.Yağmur 5.Suyla 6.Dut 7.Kazılık 8.Ağaç 9.Kerem 10.Arap

Kaynakça

ALLEN, Frederick Lewis (1931). *Only Yesterday: An Informal History of the 1920s*, New York: Jhon Wiley&Sons. Inc

OĞUZ, Öcal (2002). *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*, Ankara: Akçağ Yayınları.

OĞUZ, Öcal (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir ?*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

ÖZDEMİR, Nebi (2012). "Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri İle Kültürel Miras Yönetimi İlişkisi", *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi*, Ankara: Hacettepe Yayıncılık, s.9-26.

(1925). *Resimli Mecmua*, S.4, s.15.

TİKBAŞ, Fadime (2011). *Kültür, Eğitim ve Kültür Ekonomisi Kapsamında Bulmacaların İşlevleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sanal Kaynaklar

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/ANTALYA_SOKUM.pdf, Erişim Tarihi: 28.09.2016.

Dede Korkut

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Aralık 2016/ Cilt 5/ Sayı 11

- http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/ANTALYA_SOKUM.pdf,
Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://unesco.org.tr/dokumanlar/duyurular/sokumafrika.pdf>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://www.crosswordtournament.com/>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://www.crosswordtournament.com/more/wynne.html>, Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://www.istanbulhaber.com.tr/tdkya-basvur-bulmacan-e-postana-gelsin-haber-30601.htm>,
Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://www.haberturk.com/ekonomi/makro-ekonomi/haber/173696-thyden-dergi-atagi>,
Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://www.haberturk.com/yasam/haber/184347-dunyanin-en-zeki-insanlari-antalyada>,
Erişim Tarihi: 28.09.2016.
- <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/200995-tdknin-guzel-turkce-bulmacasi-tuttu>,
Erişim Tarihi: 28.09.2016.

Bulmaca Hazırlarken Yararlanılan Kaynaklar

- BAŞGÖZ, İlhan; TİETZE Andreas (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (2009). *Zaman Zaman İçinde*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- ÇORUHLU, Yaşar (2006). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ERGÜN, Pervin (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- GÖMEÇ, Saadettin (2009). *Türk Destanlarına Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1998). *Türk Mitolojisi 1-2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

